

15-Yanvar, 2026-yil

BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KOGNITIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Alijonova Moxinur Salimjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti pedagogika nazariyasi va tarixi

1-bosqich magistranti

E-mail: mohinur0385@icloud.com

Tel: (+998)91) 105-03-85

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kognitiv kompetentligini rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogika va pedagogik antropologiya nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Kognitiv kompetentlik tushunchasi yetuk pedagog olimlarning ilmiy qarashlari asosida yoritilib, uning bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanishidagi o‘rni asoslab beriladi. Tarbiya fanini o‘qitish jarayonida kognitiv kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar, pedagogik shart-sharoitlar va innovatsion ta’lim texnologiyalarining imkoniyatlari ochib beriladi. Maqolada oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik xulosalar va tavsiyalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: kognitiv kompetentlik, tarbiya fani, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik tafakkur, kasbiy kompetensiya, metodika.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan vazifalar nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas’uliyatni his eta oladigan va ma’naviy yetuk shaxsni tarbiyalashga qaratilmoqda. Bu jarayonda tarbiya fanining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki tarbiya fani shaxsning axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim fan hisoblanadi. Shu bois bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi, ayniqsa ularning kognitiv kompetentligini rivojlantirish masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida maydonga chiqmoqda.

Pedagogika fanida kognitiv kompetentlik tushunchasi shaxsning bilish faoliyatiga doir imkoniyatlarini ifodalovchi muhim tushuncha sifatida talqin etiladi. Mashhur psixolog va pedagog olim J. Piaje bilish jarayonini shaxsning faol intellektual faoliyati natijasi sifatida izohlaydi va bilim tayyor holatda berilmasdan, shaxs tomonidan faol o‘zlashtirilishini ta’kidlaydi. Ushbu qarash bo‘lajak o‘qituvchilarda kognitiv kompetentlikni rivojlantirishda ta’lim jarayonini faol va izlanishga asoslangan holda tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

15-Yanvar, 2026-yil

Rus pedagog-olimlaridan L.S. Vigotskiy o‘zining madaniy-tarixiy nazariyasida shaxsning bilish faoliyati ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida rivojlanishini asoslab bergan. Uning fikricha, shaxsning intellektual rivoji ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ta’lim taraqqiyotdan oldinda borishi lozim. Bu g‘oya bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kognitiv kompetentligini rivojlantirishda muammoli va rivojlantiruvchi ta’lim metodlaridan foydalanish muhimligini asoslaydi.

Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlarida ham kognitiv kompetentlikka yaqin g‘oyalar ilgari surilgan. Abu Nasr Forobiy inson kamolotida aql va tafakkurning yetakchi o‘rin tutishini ta’kidlab, tarbiya jarayoni shaxsning ongli rivojlanishiga xizmat qilishi lozimligini qayd etadi. Uning fikricha, tarbiya faqat axloqiy me’yorlarni singdirish emas, balki insonni fikrlashga, anglashga va xulosa chiqarishga o‘rgatishi zarur. Bu qarashlar bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarida kognitiv kompetentlikni shakllantirish zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi. Alisher Navoiy asarlarida ham ilm, tafakkur va aqlning inson hayotidagi ahamiyati alohida o‘rin egallaydi. U ilmni insonni yuksaltiruvchi kuch sifatida talqin etib, bilimning ongli ravishda egallanishini muhim deb hisoblaydi. Navoiy qarashlari tarbiya jarayonida o‘qituvchining faqat ma’lumot beruvchi emas, balki shaxs tafakkurini rivojlantiruvchi yetakchi ekanini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagog olimlar kompetensiyaviy yondashuv doirasida kognitiv kompetentlikni o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligining asosiy tarkibiy qismi sifatida e’tirof etadilar. Jumladan, N. Saidahmedov pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali talabalarning bilish faolligini oshirish mumkinligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish talabalarning tahliliy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kognitiv kompetentligini rivojlantirish metodikasi ta’lim jarayonini muammoli, izlanishga yo‘naltirilgan va refleksiv asosda tashkil etishni talab etadi. Tarbiya faniga oid real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik holatlarni baholash va ularga nisbatan ongli qarorlar qabul qilish orqali talabalar o‘z kognitiv kompetentligini rivojlantirib boradilar. Bu jarayonda o‘qituvchi talabalarni mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi fasilitator rolini bajaradi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda kognitiv kompetentlik shaxsning bilish faoliyatini tashkil etuvchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Tadqiqotchilarning fikricha, kognitiv kompetentlik faqat bilimlar majmui bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash va undan amaliy faoliyatda foydalanish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchisining kognitiv kompetentligini rivojlantirish uning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish uchun muhim shart hisoblanadi.

15-Yanvar, 2026-yil

Pedagogik psixologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlarda bilish jarayonlarining faolligi shaxsning ta'limdagi muvaffaqiyatini belgilovchi omil sifatida talqin etiladi. Xususan, L.S. Vigotskiyning ta'kidlashicha, ta'lim jarayoni shaxsning bilish imkoniyatlarini kengaytiruvchi rivojlantiruvchi muhit bo'lib xizmat qilishi lozim. Bu fikr bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ta'limni faqat ma'lumot berish bilan cheklamasdan, balki ularning intellektual salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirish zarurligini ko'rsatadi. J. Piage tomonidan ilgari surilgan konstruktivistik yondashuvga ko'ra, bilim shaxs tomonidan faol tarzda quriladi va o'zlashtiriladi. Ushbu yondashuv bo'lajak o'qituvchilarda mustaqil fikrlash va bilimlarni ongli ravishda egallash ko'nikmalarini shakllantirish muhimligini asoslaydi. Tarbiya fanini o'qitishda ushbu g'oyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarning kognitiv faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosida ham kognitiv rivojlanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Abu Nasr Forobiy inson kamolotining asosi sifatida aql va tafakkurni ko'rsatib, tarbiya jarayoni ongli va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, insonni fikrlashga o'rgatish eng muhim tarbiyaviy vazifalardan biridir. Ushbu qarashlar bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining kognitiv kompetentligini rivojlantirish zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi. Alisher Navoiy ilm va tafakkur insonni komillikka yetaklovchi asosiy omillar ekanini ta'kidlab, bilimning faqat yodlash emas, balki anglash orqali o'zlashtirilishini muhim deb hisoblaydi. Navoiy qarashlariga ko'ra, tarbiya jarayoni shaxsning ichki dunyosiga ta'sir etib, unda ongli munosabat va mas'uliyat hissini shakllantirishi lozim. Bu fikrlar tarbiya fanini o'qitishda kognitiv yondashuvning ahamiyatini yanada oshiradi.

Zamonaviy pedagogika fanida kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi baholanadi. Tadqiqotchilar kognitiv kompetentlikni o'qituvchining pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash va pedagogik qarorlar qabul qilish qobiliyatlari bilan bog'laydilar. Shu sababli bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda ularning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qiluvchi metod va texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik faoliyatda refleksiya kognitiv kompetentlikni rivojlantiruvchi muhim mexanizm sifatida qaraladi. J. Dyui refleksiyani shaxsning o'z tajribasini tahlil qilish orqali bilimlarni chuqurlashtirish jarayoni sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining o'z pedagogik faoliyatiga tanqidiy yondashishi va kasbiy jihatdan takomillashib borishiga imkon yaratadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish va pedagogik holatlarni tahlil qilish bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda muhim o'rin

15-Yanvar, 2026-yil

tutadi. Muammoli topshiriqlar talabalarni izlanishga, mustaqil qaror qabul qilishga va pedagogik fikrlashni rivojlantirishga undaydi. Natijada tarbiya fani o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan tahliliy va ijodiy qobiliyatlar shakllanadi.

Refleksiya kognitiv kompetentlikni rivojlantirishda muhim mexanizm hisoblanadi. Amerikalik pedagog J. Dyui refleksiyani shaxsning o‘z tajribasini tahlil qilish orqali bilimlarini chuqurlashtirish jarayoni sifatida talqin etadi. Ushbu qarash bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, xatolarini anglash va kelgusida ularni bartaraf etishga intilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kognitiv kompetentligini rivojlantirish ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslangan metodik yondashuvni talab etadi. Olimlarning pedagogik va psixologik qarashlari kognitiv kompetentlikning shaxs kamolotidagi ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Mazkur kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan metodika bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy yetukligi, pedagogik tafakkuri va tarbiyaviy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi hamda tarbiya fanining ta’lim tizimidagi nufuzini yanada mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Dyui J. Ta’lim va tajriba. Moskva, Pedagogika, 2000.
2. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. Toshkent, Fan, 1993.
3. Hasanboev J. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent, Sharq, 2019.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. Toshkent, G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2003.
5. Piaje J. Intellect psixologiyasi. Moskva, Progress, 1989.
6. Saidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent, Fan va texnologiya, 2016.
7. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. Moskva, Pedagogika, 1982.